

Nuorisotutkimusseuran ja Lapsuudentutkimuksen seuran lausunto Kansallisesta rikosentorjuntaohjelmasta *Turvallisesti yhdessä*

(Lausuntopyyntö OM 1/62/2015)

Nuorisotutkimusseura ja Lapsuudentutkimuksen seura kiittävät oikeusministeriötä mahdollisuudesta kommentoida Kansallisen rikosentorjuntaohjelman luonnosta. Ohjelmaluonnos on monipuolinen ja huolellisesti valmisteltu. Kiinnitämme lausunrossamme huomiota erityisesti lapsuuden- ja nuorisotutkimuksen näkökulmista keskeisiin aihepiireihin. Nostamme launnossa esille kolme rikosentorjuntaan liittyvää aihealuetta, jotka ovat lasten ja nuorten ikäpolven kannalta relevantteja: 1) Rikosentorjuntaa koskevan ymmärryksen laaja-alaisuus; 2) Tiedon, kasvatuksen, yhteisöllisyyden ja osallisuuden erityinen merkitys lasten ja nuorten elämässä; 3) Ohjelmaluonnoksesta puuttuvat lapsuuden- ja nuorisotutkimuksen kannalta tärkeät näkökulmat.

Rikosentorjuntaa koskevan ymmärryksen laaja-alaisuus

Rikosentorjuntaohjelman vision perusta on kannatettava. Jotta rikosentorjuntaohjelmassa voidaan ottaa käsiteltävä ilmiö haltuun lasten ja nuorten kannalta mielekkäällä tavalla, on syytä kuitenkin laajentaa rikosentorjuntaa koskevaa ymmärrystä nykyisestä muotoilusta. Tärkeää on tarkastella rikoksen ennaltaehkäisyä, rikosten tekemistä ja rikosten uhreja kokonaisuutena. Nuorisotutkimusten mukaan kyse on monimutkaisesta ilmiökentästä, jossa samat henkilöt ovat usein rikoksen tekijöitä ja rikosten uhreja. Ohjelman tavoitteen pitäisi kaikin keinoin välttää vastakkainasettelua, jossa eri yhteisöt järjestäytyvät rikollisia tai muutoin yhteiskunnan kannalta ongelmallisia ihmisryhmiä vastaan. Tällainen helposti leimaava ja moralisoiva näkökulma on todettu tutkimuksissa nuoria syrjäyttäväksi pikemminkin kuin heitä tukevaksi tavaksi käsitellä ongelmia, olivatpa kyseessä rikoksen tekijät tai uhrit. Ohjelmassa mainittua yhteenkuuluvuutta ja turvallisuuden tunnetta voi lisätä vain, jos yhteiskunta ja sen tavat kohdella nuoria ovat tasa-arvoisia eivätkä sulje ketään pois.

Rikosentorjunnan ymmärryksestä jää uupumaan yksi keskeisimmistä asioista eli rikollisuuden syiden ehkäisy. Tämä näkökulma nousee esille myöhemmin ohjelmaluonnoksessa, mutta se tulisi mainita jo käsitettä määriteltäessä (s. 11). Kyse on myös arvovalinnasta: suojellaanko vain rikoksen uhreja vai myös rikoksiin syyllistyviä. Kysymys on nuorten – ja mm. heidän rikosten uusimisensa – kannalta olennainen. Myöskään rikoksen uhreille suunnattujen tukipalvelujen merkitys ja näiden palvelujen vähäisyys nykyisessä palvelurakenteessa eivät nouse luonnoksessa riittävästi esille.

Luonnoksessa rikosentorjuntaa ja turvallisuutta käytetään usein synonyymeina. Tätä valintaa olisi syytä perustella, jottei muodostu mielikuvaa erilaisten yhteiskunnallisten ilmiöiden turvallisamisesta. Tällaisia sävyjä voi tulkita myös ehdotuksesta rikosentorjunnan koordinaattorin saamiseksi jokaiseen kuntaan (s. 21). Lasten ja nuorten kannalta on tarpeen kysyä, eikö pikemminkin olisi syytä kehittää kuntien

peruspalveluja siten, että ne olisivat yhdenvertaisesti kaikkien ihmisryhmien kaikkien saatavilla ja käytettävissä.

Ohjelmaluonnoksessa tietyt ihmisryhmät korostuvat toisten kustannuksella. Vaikka turvallisuuskysymyksistä puhutaan koko paikallisyhteisöä ja kansalaisia koskevana asiakokonaisuutena, esiin nousevat toistuvasti erityisinä kohderyhminä yhtäältä nuoret ja toisaalta etniset vähemmistöt/ maahanmuuttajat. Tämä on perusteltua (mm. uhrikokemusten yleisyys näissä ryhmissä), mutta ikään ja etnisyyteen liittyvien erityiskysymysten ohella tulisi kiinnittää riittävästi huomiota myös muihin rikosentorjunnan kannalta keskeisiin seikkoihin kuten sukupuoli- ja tulonjakoon/varallisuuteen liittyviin kysymyksiin sekä näiden keskinäisuuhteisiin.

Ohjelmassa olisi syytä kertoa nykyistä selkeämmin, että ehdotetut toimenpiteet paikallisen turvallisuuden edistämiseksi tukevat erityisesti julkisissa tiloissa tapahtuvaa rikosentorjuntaa. Jos halutaan antaa enemmän painoarvoa myös kodeissa tapahtuvalle rikollisuudelle, pitäisi korostaa enemmän myös rikosten uhrien tukipalvelujen (ml. turvakodit) saatavuuden merkitystä ja muita lähisuhdeväkivallan erityiskysymyksiä.

Tieto, kasvatus, yhteisöllisyys ja osallisuus

Kansalaisten osallisuuden ja tietopohjan vahvistaminen rikosentorjunnassa on ohjelmaluonnoksen keskeinen ja tervetullut tavoite. Tähän liittyy lasten ja nuorten kannalta monia kriittisiä huomioita:

- Viime vuonna julkaistiin Outi Lepolan tekemä tutkimuskatsaus nuorten oikeuksien toteutumisesta. Katsaukseen kootun tutkimus- ja seurantatiedon valossa on ilmeistä, että nuoriin kohdistuu monenlaisia oikeusrikkomuksia. Tutkimuskatsaus vahvisti vuoden Nuorisobarometrin (2014) tuloksia nuorten kohtaaman syrjinnän yleisyydestä, mikä on osa rikosentorjunnan ja turvallisuuden laajaa ilmiökenttää. Nuoret eivät selvityksen mukaan tunne riittävästi oikeuksiaan, ja kynnys omien oikeuksien ajamiseen on korkea. Myöskään keinoja oikeusturvan käyttämiseen ei tunneta. Rikosentorjuntaohjelmaluonnoksen huomioiden tietotaidon ja osallisuuden vahvistamisesta rikosentorjunnan kontekstissa ovat täten erityisen tärkeitä.
- Lasten ja nuorten osallisuutta ei voi typistää ainoastaan valtakunnallisten kyselyjen tehtäväksi (s. 27). Kyselyt jättävät kaikkein marginaalisimmassa asemassa olevat nuoret tarkastelun ulkopuolelle, jolloin osallisuus vinoutuu ja polarisoituu. Ohjelmaluonnoksessa mainittu Nuorisorikollisuuskysely tavoittaa vain tietyn ikäryhmän jättäen lapset, varhaisnuoret ja aikuistuvat nuoret ulkopuolelle. Tärkeää on taata myös päiväkotikäisten lasten mahdollisuus tulla kuulluksi rikosentorjuntaan liittyen heidän kehitysvaiheelleen soveltuvalla tavalla. Ohjelmaluonnoksen mukaan "Yhteisöjä ei siis tulisi käsitellä yhtenä kokonaisuutena, vaan tulee ottaa huomioon yhteisön sisällä toimivien intressiryhmien välillä esiintyvät mahdolliset ristiriidat" (s. 25). Silti asukkaiden kuulemista käsittelevässä luettelossa mainitaan lapsiperheet, muttei lapsia. Lastenkin kuuleminen tulisi taata, eikä lukea heitä pelkästään osaksi perhettä, sillä lapsiperheen sisällä voi esiintyä vakaviakin ristiriitoja. Lapsuudentutkimuksen alalla on kehitetty useita menetelmiä, joilla mahdollistetaan

pientenkin lasten kuuleminen. Nuorisotutkimusverkosto on toteuttanut valtionvarainministeriön toimeksiannosta lasten ja nuorten kuulemista koskevat tietokortit, jotka korostavat lasten ja nuorten kuulemisen moninaisuutta ja sensitiivisyyttä lasten ja nuorten erilaisille elämäntilanteille ja resursseille, mikä on edellytys heidän osallisuutensa yhdenvertaiseksi vahvistamiseksi. Tietokortteja voi soveltuvin osin hyödyntää myös Rikoksantorjuntaohjelman puitteissa.¹ Lasten ja nuorten kuulemisen yhtenä keskeisenä ulottuvuutena on, että lapsilla ja nuorilla on mahdollisuus jakaa tietoaan ja näkökulmiaan rikoksantorjuntaan liittyen alan ammattilaisille ja keskeisille kansalaistoimijoille.

- Ohjelmaluonnoksessa korostuu epävirallisten yhteisöjen merkitys rikoksantorjunnassa (mm. naapuriapu, yhteisökoordinaattorit). Kansalaisten yhteisvastuu ja solidaarisuus ovat tärkeitä yhteiskunnallisia arvoja ja osatekijöitä myös rikoksantorjunnassa. Toimenpiteet syrjäntäkokemusten kartoittamiseksi ja ehkäisemiseksi (s. 31) ja alueiden yhteisöllisyyden lisäämiseksi ovat kannatettavia. Kansalaisten naapuriavun kaltaisten tekijöiden varaan ei rikoksantorjuntaa voi kuitenkaan valjastaa lasten ja nuorten eikä muidenkaan ikäryhmien kohdalla. Sivulla 31 nostetaan esille yhteisökoordinaattori, joka ”vastaa kaikkiin ympäristöstä tuleviin huolenaiheisiin, tiedottaa ja purkaa huhuja, sekä luo yhteistä tekemistä alueen uusien ja vanhojen asukkaiden sekä alueen järjestöjen ja liike-elämän kesken”. Käytännössä yksittäiselle koordinaattorille ladataan näin paitsi suuri vastuu, myös valta puuttua naapuruston asioihin. Tällaiset tehtävät kuuluvat ensisijaisesti yhteisöpedagogille, sosiaalityöntekijälle tai muille asianmukaisen koulutuksen saaneille ammattilaisille. Suomessa on erityisen ammattimainen yhteisöpedagogien koulutus, jossa koulutaudutaan työskentelemään nimenomaan lasten ja nuorten kanssa. Tällaisen koulutuksen saaneita ammattilaisia olisi syytä hyödyntää mahdollisimman monipuolisesti myös rikoksantorjuntaan liittyvissä moninaisissa tehtävissä. Kyse on paitsi rikoksantorjunnan vaativuudesta ja vastuullisesta toteuttamisesta, myös yhteisökontrolliin liittyvistä leimaamisen riskeistä, jotka tutkimuksissa on liitetty sekä nuorten rikosentekijän itseymmärrykseen, että välillisesti myös yhteisöä koskeviin tekijöihin. Rikollisten yksilöiden stigmatisointia ja siihen helposti kytkeytyvää epävirallista vallankäyttöä tulisi välttää. Yhteisöreaktiivisessa prosessissa myös uhrin tulevat herkästi leimatuiksi.
- Leimaamisen riskiä on syytä arvioida myös tiedottamista koskien. On tärkeää pohtia, miten erityisen helposti leimatuiksi joutuvien nuorten asioista tiedotetaan – sekä nuorille itselleen että aikuisille (s. 26, toimenpide 18) – siten, että vältetään sekä leimaamisen että turvattomuuden kokemusten vahvistumista. Turvallisuuteen ja rikoskysymyksiin liittyvässä kasvatuksessa ja oppimateriaaleissa on tärkeää purkaa auki rikollisuuden taustalla olevia moninaisia mekanismeja (s. 23-24). Tämä on olennaista myös, jotta voidaan ehkäistä rikollisuuden syiden palauttamista yksilöiden tai kulttuurien ominaisuuksiksi.
- Ohjelmaluonnoksessa esitetään rikoksantorjunnan näkökulman integroimista esim. alueellisten hyvinvointiverkostojen toimintaan (s. 19). Mitä asioita tällöin integroidaan, ja mitä tämä tarkoittaa lasten ja nuorten hyvinvoinnin tukemisen kannalta?

¹ <http://vm.fi/hallinnon-avoisuus/avoim-hallinto/avoimen-hallinnon-tietokortit>

Puuttuvia näkökulmia

Nostamme lopuksi esille lapsuuden- ja nuorisotutkimuksen kannalta keskeisiä näkökulmia, jotka puuttuvat Rikksentorjuntaohjelman luonnoksesta.

- Ohjelmaluonnoksesta kriminaali- ja yhteiskuntapoliittisesti keskeinen eriarvoisuuden käsite ja sitä koskeva tarkastelu saa turhan vähän painoarvoa. Tämä siitä huolimatta, että sivulla 29 viitataan kansalaisten turvallisuusuhkia kartoittavaan tutkimukseen, jossa puolet vastaajista oli pitänyt eriarvoisuuden lisääntymistä suurimpana turvallisuusuhkana. Eriarvoistuminen yhteiskunnan – ja erityisellä tavalla nuoren ikäpolven – keskeisenä ongelmana tulee esille myös monissa muissa viimeaikaisissa tutkimuksissa (mm. *Suomi nuorten kasvuympäristönä*). Vaikka ohjelmassa viitataan useasti ihmisten sosiaalisen hyvinvoinnin merkitykseen, jää ilmiön tarkastelu ilman eriarvoisuuden ehkäisyyn ja hoitoon liittyvää tarkastelua puolitiehen. Eriarvoisuuden merkitys rikollisuutta lisäävänä tekijänä on tutkimuksin tunnistettu erityisesti nuorten arkisissa elinympäristöissä.
- Ohjelmaluonnoksesta puuttuu lisäksi oikeudenmukaisuuden näkökulma, joka liittyy likeisesti edellä mainittuun eriarvoisuuden käsitteeseen. Oikeudenmukaisuuden käsitettä voidaan pitää erityisen keskeisenä kriminaalipoliittisena työkaluna, kun tarkasteltavana ovat lapset ja nuoret, niin rikosten tekijöinä ja uhreina, kuin yleisemmin kansalaisina. Kyse on paitsi nuoren ikäpolven oikeuksista, myös sukupolvien välisestä oikeudenmukaisuudesta. Kuten lausunnossa aiemmin todettiin, nuorten tietoisuus omista oikeuksistaan ja oikeusrikkomusten käsittelystä on varsin heikko, mikä lisää osaltaan oikeudenperustaisen rikksentorjunnan merkittävyyttä. Selvää on, että rikksentorjunnan mahdollisuudet vaikuttaa oikeudenmukaisuuden toteutumiseen ovat rajalliset, mutta oikeudenmukaisuuden edistäminen tulisi ottaa yhdeksi tavoitteeksi silloin kun pyritään vaikuttamaan rikollisuuden taustamekanismeihin.
- Lopuksi nostamme esille sosiaalisen median moninaiset ympäristöt ja merkitykset lasten ja nuorten kannalta erityisen merkittävänä turvallisuuden, turvattomuuden ja rikksentorjunnan areenana. Lasten ja nuorten nykyelämästä käsin arvioiden sosiaalinen media jää ohjelmaluonnoksessa varsin vähäiselle huomiolle. Lisäksi on huomioitava, että sosiaalinen media voi olla paitsi rikksentorjunnan ja turvallisuuden vahvistamisen myönteinen resurssi, se voi toimia myös turvattomuutta lisäävänä tai aiheuttavana tekijänä, ja sen käyttö voi saada epäasiallisia muotoja. Nuorisobarometri osoittaa, etteivät nuoret koe sosiaalisessa mediassa solmittuja sosiaalisia suhteita samalla tavoin luotettavina kuin kasvokkaisia suhteita etenkin ystävyys-suhteista puhuttaessa. Virtuaalinen häirintä ja kiusaaminen koskettavat erityisesti lapsi- ja nuorisoväestöä. Yhteiskunnassa ovat yleistyneet tilanteet, joissa syyttömiä ihmisiä on leimattu rikollisiksi ja he ovat joutuneet uhkailujen ja jopa väkivallan kohteiksi. Ennakkopäätöksiä mediahuomion vaikutuksesta tuomion ankaruuteen on jo tehty tuomioistuimissa.

Lapsuudentutkimuksen seura ja Nuorisotutkimusseura tarjoavat mielellään monitieteistä asiantuntemustaan Rikksentorjuntaohjelman viimeistelyssä ja täytäntöön panossa.

Helsingissä 19.8.2016

Nuorisotutkimusseuran ja Lapsuudentutkimuksen seuran puolesta,

Päivi Honkatukia, professori

Helena Huhta, tutkija

Marleena Mustola, yliopistonlehtori

Elina Pekkarinen, tutkijatohtori

Marja Peltola, tutkijatohtori

Leena Suurpää, tutkimusjohtaja